

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 27

Рівне – 2016

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Вип. 27. – Рівне : РДГУ, 2016. – 283 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила - кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій - кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Киридон Алла - доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Жарна Криштоф - доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Троян Сергій - доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир - доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугасва Людмила - доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Жилюк Сергій - доктор історичних наук, професор (м.Острів)

Майзер Роберт - доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна - доктор гуманітарних наук в галузі соціології,
професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій - доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана - доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

*Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 7 від 24 червня 2016 р.*

ISSN 2519–1942

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 червня 2016 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.**

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2016

5. Емец В. А. Министерство иностранных дел российской империи / В. А. Емец. // Международная жизнь. – 2000. – №11.
6. Киняпина Н.С. Внешняя политика России второй половины XIX века / Н.С. Киняпина. – М., 1974.
7. Херолина В. М. Министерство иностранных дел России в 1856-1878 гг. / В. М. Херолина. // Новая и новейшая история. – 2002. – №4.
8. Циркуляры А.М. Горчакова [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.hrono.ru/dokum/1800dok/1870doc.php>.

УДК 94 (100) “19” : 336.743

Костянтин Матусевич

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗОЛОТОГО СТАНДАРТУ ТА МЕТАЛІСТИЧНИХ РЕФОРМ ХІХ СТ.

Розглянуто етапи розвитку золотого стандарту як результату суперечностей біметалізму. Показано проблеми металістичних реформ у ХІХ ст. через порушення паритету, що виникав поміж золотом та сріблом. Проаналізовано вплив зацікавлених угруповань фінансистів, політиків, землевласників, промисловців і клану Ротшильдів на діяльність Банку Англії і особливості розвитку золотого стандарту.

Ключові слова: *монометалізм, біметалізм, монетний паритет, золотий стандарт, фунт стерлінгів, Банк Англії.*

Рассмотрены этапы развития золотого стандарта как результата противоречий биметаллизма. Показаны проблемы металлургических реформ в XIX в. из-за нарушения паритета, возникающего между золотом и серебром. Проанализировано влияние заинтересованных групп финансистов, политиков, землевладельцев, промышленников и клана Ротшильдов на деятельность Банка Англии и особенности развития золотого стандарта.

Ключевые слова: *монометаллизм, биметаллизм, монетный паритет, золотой стандарт, фунт стерлингов, Банк Англии.*

The article deals with stages of development of Gold Standard, as a result of controversy bimetallism. Problems of metal reforms in the nineteenth century for the parity violation that occurred between gold and silver are shown. The influence of concerned groups of financiers, politicians, landowners, industrialists and Rothschild clan the Bank of England and features of the gold standard are analyzed.

Keywords: *monometallism, bimetallism, monetary parity, the gold standard, the pound sterling, the Bank of England.*

Постановка проблеми. Протягом останніх 5 тисяч років у якості грошей використовувалися відкарбовані вагові кількості металів. Найулюбленишими металами для карбування монет були золото, срібло і мідь. Рух металевих грошей підкорявся законам вартості і цінності, як й інших товарів. Але в певні періоди часу виникали проблеми грошового обігу, які були пов'язані з невідповідністю вартості і цінності монет. Розвиток класичної політичної економії створив методологічну базу для наукового розуміння законів грошового обігу в умовах поліметалізму.

Аналіз літератури вказує на те, як видатні економісти А. Сміт [1], Д. Рікардо [2, 3], Дж. С. Міль [4] та ін. виходячи з теоретичних поглядів на категорії вартості і цінності виступали за впровадження «чистого» металевого стандарту у європейських країнах. В такий спосіб вони намагалися вирішити одним заходом кілька важливих проблем. Вони пропонували скасувати надзвичайні привілеї держави щодо використання власних виключних прав у грошовій сфері для оподаткування людей. Також рекомендували використовувати гроші в такий спосіб, який би не суперечив дії економічних законів. З впровадженням «чистого» металевого стандарту, на їхню думку, гроші набули би дійсно нейтрального характеру.

Мета статті полягає у дослідженні розвитку та занепаду золотого стандарту в умовах суперечливих металістичних реформ ХІХ ст., та впливу потужної розгалуженої системи клірингових та депозитних банків.

Виклад основного матеріалу. Розвиток економічної думки відіграв важливу роль у реальному впровадженні металевого стандарту у Європі, а згодом і в світі. В цьому відношенні досвід Великобританії суттєво відрізнявся від досвіду Франції. В Англії металевий стандарт вже встановився незабаром після великого перекарбування монет наприкінці ХVІІ ст. На початку наступного століття директор Монетного двору сер Ісак Ньютон встановив класичний золотий вміст фунта стерлінгів, що склав 123,274 грана золота проби 22/24 карат, що у метричній системі складає 7,988 г. золота 916-ї проби [5, с.397]. Вільна чеканка срібної монети залишалася можливою, але внаслідок обмеженого випуску срібних монет, вони посіли місце допоміжної валюти. Монети карбувалися за старим зразком без нарізки на ребрі. Вони були сильно зіпсовані внаслідок багаторазового обрізання. Отже на початку ХVІІІ ст. Англія перейшла до золотого стандарту.

У Франції металістичні реформи були здійснені тільки після революції. Після ранніх спроб ввести золотий стандарт та гігантського відтоку золота в добу терору, на 11 році республіки було проголошено вільне карбування золотої та срібної монети. Металевий вміст одного франку було встановлено на рівні 5 г. срібла 900-ї проби. Був встановлений фіксований курс обміну золотої і срібної монет. Але французькі законодавці у звіті Комітету по грошовим питанням у 1790р. оголосили, що фіксація паритету поміж золотою та срібною монетою неможлива, посилаючись при цьому на цитати від Ньютона і Локка [6]. Отже у Франції був встановлений біметалізм, який проіснував майже так довго, як і золотий стандарт у Англії. При цьому із самого початку було

визнано, що обмінний курс поміж золотом і сріблом у випадку необхідності може бути змінений, навіть якщо для цього потребуватиметься прийняття особливого закону. Таким чином, у Франції законодавці створили систему фіксованого, але коригуемого паритету поміж золотом і сріблом.

Література того часу приділяла велику увагу порівняльним чеснотам монометалізму і біметалізму. Але згодом у центрі уваги літератури, яка видана після Першої світової війни, був виключно золотий монометалізм. З огляду грошової історії цей факт викликає прикрий, так як те, що зазвичай іменується Міжнародним золотим стандартом, насправді є складною комбінацією монометалізму і біметалізму у межах якої значення монометалізму у функціонуванні усієї системи була не більшою за роль біметалізму. Насправді для безперешкодного функціонування золотого стандарту необхідна наявність «біметалевої периферії», що оточує «монометалевий центр».

Спочатку зосередимо увагу на британському золотому стандарті. Після майже століття його функціонування від нього вимушені були тимчасово відмовитись у 1797р. під впливом труднощів керування грошовою системою в умовах наполеонівських війн. Протягом 25 річного періоду часу, коли платежі золотом були призупинені, в колах політекономів, політиків, банкірів і промисловців відбулися дискусії з приводу того як зупинення платежів золотом впливають на внутрішні та зовнішні економічні зв'язки. Платежі золотом були призупинені у лютому 1797р. у відповідності із Надзвичайним законом. Відповідно до цього закону вони повинні були відновитися із збереженням попереднього монетного паритету через 6 місяців після підписання мирної угоди. У період відкритих військових дій валюта була знецінена, борг уряду сягнув величезної суми. При цьому з'явилася група нуворишів, які сколотили величезні статки.

Із встановленням миру з'ясувалося, що повернення попереднього монетного паритету може привести до поглиблення економічного спаду. Розмір державного боргу був величезним. Уряд підтримував на великому рівні ціни облігацій державного боргу і тим самим забезпечував сприятливі умови для подальшого випуску облігацій і підтримки фінансового ринку. Пескоу Гренфелл і Давід Рікардо виступили з критикою політики уряду у сфері управління боргами [3]. У 1816 і 1817 рр. цілі уряду були досягнуті, але у 1818 р. цього зробити не вдалося. Уряд був змушений викуповувати власні боргові зобов'язання по високим цінам. Банк Англії намагався шантажувати уряд, погрожуючи припиненням підтримки урядової політики управління боргами у випадку відновлення платежів золотом. Він також погрожував, що не буде стримувати від різких рухів Майєра Натана Ротшильда, який був основним тримачем державних боргових зобов'язань.

Але у кабінеті міністрів було багато прибічників відновлення платежів золотом. Уряд створив Секретний комітет, у якому перемогла думка щодо позитивного вирішення цього питання. Під час обговорення звіту Секретного комітету у парламенті виступив Д. Рікардо на користь відновлення золотого обігу. Це вплинуло на позиції парламентарів [2]. У травні 1819р. платежі золотом були відновлені у відповідності до старого металевого паритету. Д. Рікардо назвав це рішення тріумфом науки та істини над забобонами і оманами. Безумовно це було перемогою над фінансовою групою старих банкірів, які сколотили собі величезні статки шляхом спекуляції і маніпулюванням грошовим ринком. Отже золотий стандарт набув собі ворогів серед промисловців і, особливо, фінансистів. Але землевласники виявилися цілком задоволеними. Золотий обіг частково знецінив земельні активи, але збільшив реальну вартість ренти.

Прибічники золотого обігу вважали, що дефляція очистить суспільство від одіозних спекулянтів та недолугих промисловиків, які збагатилися на політиці «дешевих грошей». Вони також вважали, що золотий стандарт допоможе перетворити Британію на головний світовий ринок дорогоцінних металів. Лондон повинен стати «розрахунковою палатою, яка обслуговує грошові операції усього світу» [5, с.399]. Отже мета полягала у забезпеченні інтересів Нового Сіті та в здобуванні країною статусу світового «фінансового центру» поряд із «майстернею світу». Крім того, відновлення золотого обігу розглядалося як інструмент забезпечення соціальної справедливості.

Грошова реформа у Франції мала зовсім інший характер. Вона була спрямована безпосередньо проти Старого Режиму, який являв собою чисто фіскальну систему. Вона привела до встановлення біметалі стичної грошової системи, яка мала досить довге життя. Ця система забезпечувала інтереси тих, чий доходи фіксувалися у сріблі. Це були дрібні торговці та особи які жили на заробітну плату. Отже французька реформа не була актом певного суспільного вибору. Вона встановила більш нейтральну систему, яка враховувала інтереси третього і четвертого соціального стану. Досить парадоксально, що країна, яка знаходилася на межі воєнної поразки, дотримувалася грошової політики, що була менш дефляційною, ніж грошова політика країни-переможниці.

В обох країнах були створені нові конституційні правила грошового обігу, але союз Нового Сіті із землевласниками зробив Британію лідером за ступенем радикалізму грошової політики. Можна сказати, що очікування прибічників золотого стандарту у Британії не справдилися. Дефляція призвела до зростання безробіття та до суспільних заворушень. Вона також спонукала британських промисловців шукати ринки закордоном, так як попит на внутрішньому ринку скоротився. Вигоди, що очікували отримати представники Нового Сіті, дійсно були ними отримані, але лише через декілька десятиліть. Золотий стандарт спричинив у Британії економічне зростання, що стимулювалося зростанням експорту. Для досягнення статусу світового фінансового центру їй довелося стати спочатку «майстернею світу». Отже механізми, становленню яких сприяли прибічники золотого обігу, часто працювали і протилежним чином. Д. Рікардо наприклад вважав, що встановлення золотого стандарту призведе до промислового зростання [3]. При цьому він очікував, що промислове зростання забезпечить зайнятість робочої сили, чисельність якої у відповідності до закону народонаселення повинна зростати. Але проблема безробіття залишилася.

Передбачалося, що золотий стандарт обмежить владу Банку Англії, яка за роки паперово-грошового обігу значно зросла і почала загрожувати конституційним інститутам влади – перш за все парламенту. Але насправді

відновлення золотого стандарту призвело до подальшого посилення влади Банку Англії. Значення Лондону як міжнародного фінансового центру швидко зростало. Британія перетворювалася на майстерню світу, а фунт стерлінгів все ширше використовувався як міжнародна валюта. Таким чином Банк Англії став центром системи міжнародних платежів на основі промислової і фінансової гегемонії Британії [7]. Під егідою монополії Банку Англії виникла централізована резервна система, яка протягом тривалого періоду часу залишалася унікальною особливістю Британії. Ця система спиралася на низький рівень резервів та була дуже ефективною. Вона дозволяла мінімізувати масу грошової готівки, що відігравала роль мастила у механізмі внутрішніх платежів. Але вона була дуже нестабільною, так як підтримка низького рівня резервів потребувала відсутності серйозних перешкод на шляху внутрішнього і міжнародного руху готівкових грошей і капіталів [8].

Разом з цим, в умовах золотого стандарту британська економіка страждала від досить сильних циклічних коливань. Протягом цілого століття виникали торгові і фінансові кризи проміжком приблизно 10 років. Регулярність криз спричинила появу багатьох теоретичних пояснень цього явища, де золотому стандарту відводилося одне з головних місць. Критики золотого стандарту впродовж усього часу наводили у якості позитивного прикладу грошові системи Франції і Німеччини, які були більш гнучкими, дозволяли здійснювати спекулятивні махінації.

Незважаючи на незначну величину централізованих резервів і періодичні фінансові кризи, Британія ніколи не відмовлялася від золотого стандарту під тиском кризових обставин. Одна з причин такої позиції Британії полягала в особливостях функціонування світової фінансової системи, що являла собою комбінацію монометалізму і біметалізму [9, с.489]. Із стародавніх часів у країнах Далекого Сходу використовувалося переважно срібло. Майже протягом всієї історії розвитку взаємовідносин сальдо торгівельного балансу європейських країн із країнами Далекого Сходу було від'ємним. Структурний дисбаланс торгівлі із Далеким Сходом означав постійний відтік срібла із Європи. Приблизно у середині XIX ст. ця структурна тенденція у сполученні із відкриттям крупних золотих родовищ спричинила зниження цін на золото. Але за останні три десятиліття XIX ст. змінився напрямок потоків срібла, що було пов'язано з тим, що розвинені країни почали звільняти срібло від статусу грошового металу. Отже паритет між золотом та сріблом збільшився [9, с.492-493].

Протягом усього XIX ст. Лондон зберігав квазімонополію на угоди з золотом та сріблом. Крім того він безперервно підтримував функціонування вільного ринку золота. Вочевидь, що цього неможливо було б зробити у тому випадку, якби спочатку Франція, а потім і Індія не виступили у ролі рятувальників для подібної системи [9, с.490].

Англо-французькі фінансові відносини є одним із найбільш вражаючих і найменш досліджених аспектів міжнародної платіжної системи XIX ст. Британія вдало використала більш високий рівень ліквідності, який був притаманний для французької грошової системи протягом XIX ст. Із появою тиску на резерви Банку Англії повинно було відбутися підвищення процентної ставки, але у такому випадку очікувалося, що новий приплив золота буде забезпечений за рахунок Парижу. Багатство французької економіки і нерозвиненість французької банківської системи спричинили необхідність використання при здійсненні крупних угод золотих монет, в той самий час, як у Британії зазвичай використовувалися чеки. Також не варто забувати про роль, яку відіграв банківський дім Ротшильдів в підтримці зв'язку між англійськими і французькими грошовими ринками.

Архівні документи свідчать, що у роки більшості криз резерви Банку Англії поповнювалися за рахунок золота, яке доставали Ротшильди з Франції. Банківський дім Ротшильдів був посередником поміж «монометалевою» і «біметалевою» компонентами міжнародної грошової системи. Він був висококласним арбітражним агентом з величезними резервами і престижем. Отже Ротшильди були «протекторами» процентної ставки Банку Англії. Важливо і те, що один із Ротшильдів був членом Ради директорів Банку Англії, а представник французької гілки дому Ротшельдів обіймав таку саму посаду у Раді директорів Банку Франції.

Наприкінці XIX ст. падіння ціни срібла було обумовлено відходом від срібного стандарту в усіх розвинених країнах. Це спричинило падіння ролі французької грошової системи як стабілізатора золотого стандарту. Франція була вимушена зупинити карбування срібної монети, щоби запобігти масовому притоку металу, який вже ніхто те визнавав як грошовий метал. У наступний період, який зветься «золотим віком золотого стандарту» продовження політики Банку Англії забезпечувалося за рахунок двох інших амортизаторів – а саме за рахунок індійської грошової системи, що заснована на срібному стандарті і виробництві золота у Південній Африці. Британія зберегла в Індії срібний стандарт навіть тоді, коли срібло стало швидко знецінюватися відносно золота. Такий крок полегшив експорт сировини та іншої продукції первинного сектору, тому його слід розглядати як одну з головних причин значного позитивного сальдо зовнішньої торгівлі Індії напередодні світової війни. Саме завдяки управлінню цим позитивним сальдо в інтересах підтримки золотого стандарту британська фінансова еліта досягла найбільш вражаючих успіхів. Грошові кошти, що забезпечувалися позитивним сальдо зовнішньої торгівлі з Індією, інвестувалися у Лондоні в облігації державного боргу або у банківські депозити. Стабільний курс рупії вдалося тримати за допомогою системи конзолей, що була створена для існування фінансових трансфертів поміж Індією і метрополією. Грошова система, яка іменувалася «золотовалютним стандартом» звеличувалася Дж. М. Кейнсом як зразок досконалості і ефективності у книзі «Індійська валюта і фінанси» (1913р.) [10]. Дійсно, у тому, що стосується функціонування золотого стандарту, молодий Кейнс був правий.

Виробництво золота у Південній Африці також було фактором підтримки золотого стандарту. В Лондоні здійснювалися продажі всього золота здобутого у Південній Африці. Крім того, в Лондоні інвестувалися доходи від цих продаж. Британські інститути грошово-кредитної політики надавали велике значення контролю над таким величезним потоком фінансових засобів. Це стало найбільш очевидним після Першої світової війни, коли була здійснена спроба щодо нового повернення до золотого стандарту. За порадою професора Кеммерера, Південна

Африка відмовилася від фіксації курсу власної валюти до фунту стерлінгів. Отже були розірвані зв'язки із Лондоном, що стало початком несподіваного падіння однієї з головних опор британської валюти.

Якщо Франція, Індія і Південна Африка сприяли стабільності золотого стандарту, то США являли собою одну з головних загроз його безперешкодному функціонуванню. Після того, як протягом перших десятиліть XIX ст. зазнали поразки політичні та економічні сили, які виступали за впорядкований розвиток фінансової системи США, зростання американської економіки набуло спазматичного характеру, що збереглося аж до Другої світової війни. Центральний банк США, що був створений А. Гамільтоном за зразком Банку Англії, не мав усіх необхідних повноважень. Банки виникали усюди у відповідності до моделі «диких фінансів», яка хоча й сприяла феноменальному зростанню американської економіки, але надавала їй циклічний характер розвитку. Протягом усієї епохи золотого стандарту Банк Англії повинен був відігравати важку роль кредитора останньої інстанції по відношенню до американської фінансової системи.

Зростання американського сільськогосподарського експорту у сполученні із розвитком місцевої промисловості і особливостями банківської системи США, містила в собі риси розвитку і відсталості одночасно, створила відому сезонну модель фінансових труднощів, яка отримала назву «осіннє витікання золота». Воно відбувалося кожен рік, коли виторг від реалізації врожаю на зовнішніх ринках зникав всередині американської децентралізованої банківської системи і осідав у кишенях фермерів. Витік золота відчувався спочатку у Нью-Йорку – основному фінансовому центрі США. Процентні ставки різко зростали. Державне казначейство мало великі золоті резерви, але погано розуміло можливості їхнього використання для досягнення стабілізаційних цілей. Зростання процентних ставок у Нью-Йорку неминуче відбивалося на стані єдиного вільного ринку золота, який функціонував у Лондоні. Як наслідок, спостерігався перетік золота з Лондона до Нью-Йорку, після чого воно «зникало» на декілька місяців – аж поки фермери не витратять виторг від продажу врожаю, а місцеві банки не переведуть ці кошти у Нью-Йорк.

Крім цього сезонного витоку золота, були й інші витоки, що пов'язані із періодичними паніками, які були властиві специфічній банківській системі США. Після того, як найбільша з них – паніка 1907р. призвела до хаосу всю світову економіку, Конгрес США створив у 1913 році Федеральну резервну систему (ФРС). Але знадобилося ще 20 років, щоби ФРС дійсно почала функціонувати у якості центрального банку країни [11].

Несприятлива динаміка цін на срібло призвела в останнє десятиліття XIX ст. до прийняття золотого стандарту урядами і парламентами більшості країн. Вибір на користь золота диктувався падінням цін на срібло а також їхніми різкими коливаннями, яким сприяла політика США у цій сфері. Навіть європейські фермери, які вели відчайдушну боротьбу проти дешевого імпорту з США, були вимушені виступати за золотий стандарт внаслідок неможливості передбачення цін на майбутній врожай. Промисловики, що приступили до реалізації стратегії імпортозаміщення, також були прибічниками твердої валюти. Це дозволяло безперешкодно погашати зовнішні позики, а також вживати захисні протекціоніські заходи. Більшість країн, що перейшли до золотого стандарту, акумулювали золоті резерви, які повинні були слугувати стабілізаційним фондом для підтримки стійкості валюти.

У протилежність намірам і діям післявоєнних керівників британської грошово-кредитної політики, їхні попередники до Першої світової війни були вкрай стурбовані тенденцією до встановлення золотого стандарту і створенню центральних банків за англійським зразком. Вони усвідомлювали, що Британія спроможна зберегти статус центру світової фінансової системи лише до тих пір, поки вона буде спиратися на вільний перетік золота, усі резерви якого сконцентровані у Банку Англії. Нагромадження золота Францією розглядалося як позитивний фактор, так як воно збільшувало можливості маневру для Банку Англії. Але нагромадження золота Німеччиною вже було реальною загрозою. Німеччина не довіряла вільному ринку золота і процентні ставки Банку Англії не забезпечували притоку німецького золота. На біду для Британії, Німецька модель знайшла велику кількість прибічників серед країн, які з метою управління системою золотого стандарту створили центральні банки і акумулювали золоті резерви. Внаслідок відбувся перехід від вільного перетоку золота до формування крупних золотих запасів, на які Банк Англії не мав ніякого впливу. При цьому нагромадження таких запасів означало скорочення запасів Банку Англії.

Крім розглянутих зовнішніх проблем, мали місце і внутрішні труднощі, які також були серйозною проблемою для керівників британської грошово-кредитної політики. Британську фінансову систему XIX ст. складала низка комерційних банків та інших фінансових інститутів (таких, як дисконтні дома), а також крупних бірж товарів і послуг. В центрі усієї системи знаходився Банк Англії. В складі керівництва банку були презентовані основні інтереси Сіті. Ступінь злагоженості та єдності даної установи неможливо переоцінити. В останні роки золотого стандарту швидко зростала загроза його існуванню. Цією загрозою була швидка концентрація капіталу депозитних (комерційних) банків, внаслідок чого на плаву залишалося декілька гігантських акціонерних банків. Клірингові банки слугували для Сіті головними джерелами короткострокових грошових ресурсів, які використовувалися для фінансування світової торгівлі товарами. Вони мали розгалужену систему філіалів, за допомогою якої здійснювався трансферт заощаджень з найвіддаленіших куточків Британії до Лондона, а звідти в усі країни світу. Отже клірингові банки склали основу всієї фінансової системи Британії. Але їхній вплив не був пов'язаний із адекватним ступенем відповідальності. Вони були неспроможні вплинути на визначення грошової політики і не були презентовані у Раді директорів Банку Англії. Крім того, з розвитком концентрації капіталів клірингові банки здобули можливість проникнення на ринки, які традиційно обслуговувалися торговими банками. Наприклад вони почали експансію у сферу фінансування зовнішньоторгівельних операцій. Крім того вони розпочали формування свого власного централізованого золотого резерву, який став альтернативою резерву Банку Англії.

Висновки. За останні 20 років існування золотого стандарту у британській фінансовій системі спостерігалися тенденції до її децентралізації. Клірингові банки ставали все більш незалежними від Банку Англії. Особливо у періоди криз вони піддавали струсу фінансовий істеблішмент через вилучення власних депозитів з фінансових інститутів Сіті. Вони все більше демонстрували власну могутність і вимагали адекватного визнання. Така модель поведінки особливо чітко виявилася у ході криз 1890, 1907, 1914 рр. Така тенденція підірвала єдність фінансової еліти та в сполученні із згаданими екзогенними факторами сприяла дестабілізації золотого стандарту. Отже можна стверджувати, що втрата британською фінансовою системою своєї єдності і однорідності призвела до колапсу та скасування золотого стандарту у липні 1914 р.

Джерела та література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / В.С. Афанасьев (пер. с англ.) — М.: Эксмо, 2007, — 957с.
2. Рикардо Д. Доклад комитета о высокой цене золотых слитков // Д. Рикардо Сочинения. Т. II. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. С. 331–390.
3. Рикардо Д. Высокая цена слитков – доказательство обесценения банкнот // Д. Рикардо. Сочинения. Т. II. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. С. 45–103.
4. Милль Д. С. Основания политической экономии / Д. С. Милль; пер. и примеч. Н. Г. Чернышевского. — СПб., 1860. — 664 с.
5. Марчелло де Чеко. Золотой стандарт // Экономическая теория — М.: ИНФРА — М. 2004 — с. 394–412.
6. Mommsen T. Historie de la monnaie romaine. Paris: Rolling et Feuardent, 1865.
7. Маркс К. Капитал. Т.2 / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Изд. 2-е – Т.24 — 648 с.
8. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Гос. изд. ин. литературы, 1949. — 378с.
9. Исаев А. А. Начала политической экономии / А. А. Исаев. — СПб., 1908. — 806 с.
10. Keynes J.M. Indian Currency and Finance. In: The Collected Writings of J.M. Keynes. Vol. 1. London: Macmillan, 1971.
11. Самуэльсон П. Экономика. В 2Т: Пер. с англ. — Т.1 — М. : Алгон, 1992 — 333с.

УДК 94(436) «18»

Ольга Федорчук

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається соціально-економічне становище Австрійської імперії напередодні революції 1848-1849 рр. Аналізується розвиток основних сфер господарства держави та способи і методи його ведення. Автор звертає увагу на стан основних верств суспільства та їх позиції щодо ситуації, яка склалася на середину ХІХ ст. Вказується, що консервативно-абсолютистський порядок, який існував в Австрійській імперії, поглибив економічну кризу в державі та призвів до фінансового голоду австрійську казну. Висловлюється думка про те, що середину ХІХ ст. Австрійська імперія залишається відносно бідною державою зі збереженням феодально-абсолютистських порядків.

Ключові слова: промисловість, буржуазія, імперія, промисловий переворот, залізниця.

В статье рассматривается социально-экономическое положение Австрийской империи накануне революции 1848-1849 гг. Анализируется развитие основных сфер хозяйства, способы и методы его ведения. Автор обращает внимание на состояние основных слоев общества и их позиции по ситуации, которая сложилась на середину ХІХ в. Указывается, что консервативно-абсолютистский порядок, существовавший в Австрийской империи, углубил экономический кризис в государстве и привел к финансовому голоду австрийскую казну. Высказывается мнение о том, что середине ХІХ в. Австрийская империя остается относительно бедной с сохранением феодально-абсолютистских порядков.

Ключевые слова: промышленность, буржуазия, империя, промышленный переворот, железная дорога.

The socio-economic situation of the Austrian Empire before the revolution of 1848-1849 is considered in the article. We analyze the development of basic sectors of the state economy and ways and methods to manage it. The author draws attention to the state of the main sectors of society and their position concerning the situation in the middle of the ХІХ century. It is indicated that conservative absolutist order that existed in the Austrian Empire deepened the economic crisis in the state and led the Austrian treasury to the financial hunger. It is suggested that in the middle of the ХІХ century the Austrian Empire remained relatively poor state with preservation of feudal-absolutist orders.

In the article, the author describes the situation of the Austrian Empire before the revolution of 1848-1849. The main focus is on social and economic development of the state in the first half of the ХІХ century. Attention is drawn to the fact that at the beginning of the ХІХ century there were no economic, social and technical conditions of the industrial revolution. The state with great potential lost leading positions in the economic market in Europe. A rigid system of protectionism created the illusion of security and stability, but in fact living conditions gradually deteriorated. The Austrian bourgeoisie was unable to realize their aspirations because it did not have political influence. The political system of absolutism that served the interests of the dynasty shackled entrepreneurial initiative. The military sphere absorbed almost all financial resources of the empire, and the remaining sectors were financed by residual principle,

З М І С Т

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Чорний В. ЯРОСЛАВ МУДРИЙ – ЯК ДЕРЖАВНИЙ МУЖ ТА ФУНДАТОР ЦЕРКВИ.....	3
Гузюк М. КИЇВСЬКА РУСЬ І ПОЛОВЕЦЬКА ОРДА ХІ – ПОЧАТКУ ХІІІ СТ.	7
Ващук Д. ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ОСОБИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХV – ПЕРШОЇ ТРЕТИНА ХVІ СТ. У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОУПРАВЛІННЯ	11
Блануца А. СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ/ДЕРЖАВЦІ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ В «УКРАЇННИХ» ЗАМКАХ КІНЦЯ ХV – СЕРЕДИНИ ХVІ СТ.	15
Паславська Н. КРАВЕЦЬКИЙ ЦЕХ У ЛЬВОВІ В ХVІ–ХVІІІ СТ.: МАЙСТРІВСТВО ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КАР’ЄРИ РЕМІСНИКА.....	19
Гурбик А. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ В СІЛЬСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В КОНТЕКСТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ ХVІ СТ.	24
Вирський Д. МОНАСТІРСЬКІ МАЄТНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІСЦЕВЕ УПРАВЛІННЯ ТА САМОВРЯДУВАННЯ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ ПІСЛЯ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ СЕРЕДИНИ ХVІІ СТ.	29
Мишків В. ГЕНЕЗА СУСПІЛЬНО-ДУХОВНИХ ВИТОКІВ І ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СТАРООБРЯДНИЦТВА В УКРАЇНІ	33
Самчук Т. СТАНОВЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ПРОСТОРУ В КИЄВІ (ДО ІСТОРІЇ ПЕРШИХ ПРИМІЩЕНЬ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА).....	35
Приймак В. МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ – МЕЦЕНАТ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА ТА КУЛЬТУРИ	42
Журавльова С. НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ У 1921 – 1922 РР.	47
Скіра Ю. ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАГЕДІЇ ГОЛОКОСТУ МИТРОПОЛИТОМ АНДРЕЄМ ШЕПТИЦЬКИМ У СВІТЛІ СПОГАДІВ ОЧЕВИДЦІВ	50
Мазурок О. ЖІНКА-ЖЕРТВА В УМОВАХ ПРИМУСОВОГО ВИВЕЗЕННЯ НА РОБОТИ ДО НІМЕЧЧИНИ	54
Urban M. Z DRUGIEJ STRONY GRANICY. LWÓW; MIASTO-MIT JAKO PODSTAWA WSPÓŁCZESNEJ TOŻSAMOŚCI UKRAIŃSKIEJ	58
Бутинський В. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПРАВОСЛАВ’І УКРАЇНИ ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	65
Шугасєва Л. ТЕОКРАТИЧНІ ВИЯВИ НЕОХРИСТИЯНСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ УТВОРЕНЬ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	70
Гурський Д. НЕТРАДИЦІЙНА РЕЛІГІЙНІСТЬ В УКРАЇНІ ЯК ПРОЯВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ	74
Ворон Оксана ВИТОКИ ТА ПРОЯВИ КАТОЛИЦЬКО-ПРАВОСЛАВНОГО ПРОТИСТОЯННЯ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	77
Ворон Олена РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ВИДОЗМІНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН	83

<i>Любарець А.</i> «НЕІНСТРУМЕНТАЛІЗОВАНИ» РАДЯНСЬКІ СВЯТА: СУСПІЛЬНЕ СПРИЙНЯТТЯ ТА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ (2005-2015).....	88
<i>Kundeus O.</i> UKRAINE'S EUROINTEGRATION CHOICE AS ONE OF THE CAUSES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	94

РОЗДІ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Павленко І, Шульга С.</i> ГЛАДІАТОРСЬКІ ШКОЛИ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ.....	99
<i>Зетеишвили И.</i> ВИЗАНТИЯ И ГРУЗИЯ.....	102
<i>Озимчук О.</i> ЗАВОЮВАННЯ АНГЛІЇ НОРМАНДЦЯМИ І ПРАВО КИЇВСЬКИХ КНЯЗІВ НА АНГЛІЙСЬКИЙ ПРЕСТОЛ	105
<i>Циватий В.</i> ІТАЛІЙСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ В ОСОБИСТОСТЯХ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ І ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ (1265-1321) (ІСТОРИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА РЕТРОСПЕКТИВА)	111
<i>Шуткова Н.</i> ПЕЧНЫЕ ИЗРАЗЦЫ XVII В. КАК ИНДИКАТОР ИЗМЕНЕНИЯ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ НА ПОГРАНИЧЬЕ ВКЛ И МОСКОВСКОГО ГОСУДАРСТВА	117
<i>Константинов В.</i> О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛЬСКО-МОЛДАВСКОГО КОНСОРЦИУМА ПО ПРОИЗВОДСТВУ ПОРОХА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВЕКА	123
<i>Биков О.</i> БОНАПАРТИЗМ ЯК ТИП ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)	128
<i>Мороз В.</i> КНЯЗЬ О. ГОРЧАКОВ НА ЧОЛІ МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ РОСІЇ	130
<i>Матусевич К.</i> ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗОЛОТОГО СТАНДАРТУ ТА МЕТАЛІСТИЧНИХ РЕФОРМ XIX СТ.	133
<i>Федорчук О.</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В СЕРЕДИНІ XIX СТОЛІТТЯ.....	137
<i>Косяк С.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШИХ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІАЛЬНИХ ТОВАРИСТВ І СОЮЗІВ (70-ТІ – ПОЧАТОК 80-Х РОКІВ XIX СТ.)	140
<i>Яремко К.</i> ПОЛІТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ В ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛІЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ.....	144
<i>Валюх Л., Плюта Н.</i> АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ СУПЕРНИЦТВО У ЄГИПТІ (1881-1890 pp.).....	147
<i>П'ятничук Т.</i> ДОКТРИНА «ВІДКРИТИХ ДВЕРЕЙ» ДЖ. ХЕЯ ТА ПЕРША СПРОБА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	152
<i>Лавринович Д.</i> НАЦІОНАЛЬНЕ РОЗВИТТЯ БЕЛОРУСОВ В ПРОГРАММНИХ ДОКУМЕНТАХ «БЕЛОРУССКОГО ОБЩЕСТВА» (1908 – 1915 гг.)	157
<i>Щавлінський М.</i> СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЛОРУСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ОДЕСІ В УМОВАХ АВСТРО-НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1918 Р.).....	162
<i>Гуменюк О.</i> ШЛЮБНА ОБРЯДОВІСТЬ В СРСР: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ	165
<i>Іванов В.</i> ІНОЗЕМНА ДОПОМОГА ФІНЛЯНДІЇ ПІД ЧАС «ЗИМОВОЇ ВІЙНИ» 1939-1940 pp.	167
<i>Brailian Y.</i> ANGLO-AMERICAN CARIBBEAN COMISSION (1942 – 1946) AND BRITISH COLONIAL REGYME IN WEST INDIES.....	169

Субот О. ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПАРТІЙНОГО АПАРАТУ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У 1953 – 1968 РР. ТА УЧАСТЬ У НЬОМУ А. НОВОТНОГО.....	176
Ларькіна Л. УПОВНОВАЖЕНІ РАДИ В СПРАВАХ РЕЛІГІЙ ТА РАДИ У СПРАВАХ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ СРСР І КОМІСІЇ СПРИЯННЯ ПО ДОТРИМАННЮ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ ПО РІВНЕНСЬКІЙ ТА ВОЛИНСЬКИХ ОБЛАСТЯХ (1960-1975 РР.)	182
Лесняк В. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ» У СУСПІЛЬНИХ НАУКАХ	187
Кузьмич О. АДАПТНІСТЬ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ З ВОЛИНИ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА (1991-2008 РР.).....	190
Санжаревський О. ПРИКОРДОННІ ВІЙСЬКА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РУБЕЖІ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ.....	195
Яроцький П. ДОМІНАТНІ ПОДІЇ 2016 Р. В ПРАВОСЛАВНОМУ І КАТОЛИЦЬКОМУ СВІТІ	198

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Федоришин М. БІБЛІОТЕКА ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО МОНАСТИРЯ У 1600 РОЦІ	204
Шерстюк Р., Стоколос Н. «БЛАГОЧЕСТЯ І ОСВІТА»: ПРОСВІТНИЦЬКІ ІДЕЇ ЙОСИФА ДЕ КАЛАСАНСА ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНИ (XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)	208
Мілясевич І. ДВОРЯНСЬКІ ПОВІТОВІ УЧИЛИЩА ВОЛИНИ (ДРУГА ЧВЕРТЬ XIX СТОЛІТТЯ)	215
Леснича П. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ МЕШКАНЦІВ МІСТ ТА МІСТЕЧОК ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)	224
Грималюк О. БЛАГОДІЙНІСТЬ ДУХОВЕНСТВА І МОНАСТІРІВ ВОЛИНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.	228
Скібчик А. НІМЦІ НА ВОЛИНИ У КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.	233
Бородинська Л. СТАНОВЛЕННЯ СПІЛЬНОТИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН У РІВНОМУ (1916 – 1939 РР.)	235
Омельчук Н. МІСТО РІВНЕ В УМОВАХ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.).....	240
Березняк В. ФОРМУВАННЯ АНТИРЕЛІГІЙНОГО СВИТОГЛЯДУ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РІВНЕНЩИНИ В ДОБУ «ЗАСТОЮ»	246
Мартинчук С. СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМИНИ ПІДПРИЄМЦІВ ТА РОБІТНИКІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ	250
Булига І. INTER-ORTHODOX RELATIONS IN THE RIVNE REGION IN THE CONTEXT OF THE CHALLENGES OF MODERNITY	256

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Озимчук О. ВИЗНАЧНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИКИ РАННЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....	261
--	-----

Левкович Ю.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЛЬГЕЛЬМА фон ГАБСБУРГА:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ..... 266

Невинна Г.

НІМЕЦЬКО-ФІНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1933-1939 РР.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ЗРІЗ..... 268

Постоловський Р.

«ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. В АНГЛОМОВНІЙ ЗАХІДНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 273

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Галуха Л.

УТВЕРДЖЕННЯ ІДЕЙ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН-БАПТИСТІВ У РІВНОМУ
(Рец.: Зерна пам'яті. Історія церкви євангельських християн-баптистів Рівного
(з нагоди 100-річчя) / Упорядник: Л. Шевчук. – Рівне : Дятлик М., 2016. – 424 с.) 276

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 278

ЗМІСТ 280

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 27

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Вікторія Кравчук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2016 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обл.-видав. арк. 39,7. Замовлення № 196/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

А 43 **Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії**: Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Вип. 27. – Рівне : РДГУ, 2016. – 283 с.

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2016